

Bachelors Managers. However, analization and clarifies the essence of "quality", "quality of Higher education", "standards of Higher Education".

Подано до редакції 23.09.2009 р.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц. Левочко М.Т.

□ 2009

Мільто Л.О.

ПЕДАГОГІЧНІ УМІННЯ ЯК ЗАСІБ ПРОДУКТИВНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сьогодні Україна знаходиться на шляху входження в світову спільноту розвинених країн і соціально-педагогічні умови нашої держави потребують творчого вчителя, який би допоміг формуванню вільної, незалежної, яскравої індивідуальності.

Основної акцент діяльності педагога зміщується з позиції функціонального виконавця на актуалізацію творчих аспектів педагогічної праці. Сучасне суспільство потребує педагога, який здатен сприймати нові ідеї й приймати нестандартні рішення, брати активну участь в інноваційних процесах.

Ефективне розв'язання учителем педагогічних задач розглядається як професійний обов'язок педагога, однак практика показує, що не тільки молоді вчителі, але й більш досвідчені зустрічаються з труднощами при вирішенні фахових задач. Саме тому у вищих навчальних педагогічних закладах у процесі професійної підготовки студентам потрібно дати не тільки базове уявлення про теорію і технологію розв'язання педагогічних задач, але сприяти формуванню комунікативних здібностей та умінь майбутнього вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Наукові дослідження Ю.М.Кулюткіна, В.А.Кан-Калика, Г.С.Сухобської, Л.Ф.Спіріна та ін. показують, що вирішення комунікативних задач є однією з найважливіших проблем педагогіки, яка в силу своєї значущості і актуальності привертає постійну увагу педагогів-практиків та науковців.

В своїй професійній діяльності вчитель вирішує педагогічні задачі різних типів: стратегічні, тактичні й оперативні. Однак які б педагогічні задачі не вирішував педагог, він користується певними педагогічними вміннями.

Проблема формування і розвитку педагогічних умінь виникає у 60-х рр. ХХ ст. Психолого-педагогічні аспекти проблеми педагогічних умінь розкриваються в роботах Л.Б.Ітельсона, Н.В.Кузьміної, Є.А.Мілеряна, А.К.Маркової, К.К.Платонова, Л.Ф.Спіріна, В.О.Сластьоніна та ін. Дослідники педагогічних здібностей Ф.Н.Гоноболін, Н.В.Кузьміна, М.В.Левітов називають різні компоненти, які забезпечують продуктивність педагогічної діяльності. У різних класифікаціях називають від двох до кількох десятків професійних умінь. Найбільш визнаною в педагогіці є класифікація Н.В.Кузьміної. Вона виділяє такі основні педагогічні вміння як гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні й організаторські.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті – уточнити сутність педагогічних умінь та показати провідну роль комунікативних умінь у розв'язанні педагогічних задач.

Виклад основного матеріалу дослідження... Українській педагогічний словник визначає вміння як засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок.

Як вважає Л.Б.Ітельсон, вміння – це успішне володіння складною системою психологічних, теоретичних і практичних дій під час вирішення суб'єктом нестандартних задач.

Згідно з точкою зору Є.А.Мілеряна, вміння – це знання в дії. Умовами їх формування науковець вважає органічне поєднання теорії з практикою. В дослідженнях Є.А.Мілеряна вміння визначаються як заснована на знаннях і навичках діяльність людини, що дає можливість успішно досягти свідомо поставленої мети діяльності в мінливих умовах її протікання. Дослідник вказує на залежність між знаннями, навичками і вміннями. На відміну від навичок, які забезпечують виконання діяльності в незмінних умовах, вміння характеризуються варіативністю та адекватністю способів досягнення цілей по відношенню до умов діяльності, що змінюються.

За визначеннями В.Н.Дружиніної та В.Д.Шадрикова вміння є найважливішим засобом успішної діяльності, показником професійної майстерності людини. Педагогу частіше, ніж працівнику будь-якої іншої професії, потрібно оновлювати свої знання, переглядати методи роботи, оволодівати новими вміннями, тому що педагогічний процес настільки динамічний, що не можна назавжди засвоїти всі педагогічні методи и прийоми.

За останніми дослідженнями західних науковців, низький рівень професійної діяльності педагога є наслідком не дефіциту психолого- педагогічних знань, а невмінням педагога використовувати ці знання у розв'язанні нестандартних педагогічних задач.

На думку В.О.Сластьоніна, педагогічні вміння – це система педагогічних впливів, пов'язаних між собою певними відношеннями і спрямованих на вирішення педагогічних. Формування і функціонування педагогічних дій здійснюються на основі активного і цілеспрямованого практичного використання досвіду, представленого в знаннях і навичках вчителя. Педагогічні вміння вчителя характеризуються різнобічністю, гнучкістю і точністю виконання педагогічних дій, що входять до їх складу.

Відомий російський науковець Л.Ф.Спірін, трактує педагогічні вміння як сукупність евристичних, розумових і практичних дій, що забезпечують позитивні результати при вирішенні вчителем педагогічних задач. Уміння завжди узагальнені, що дозволяє використовувати їх в процесі вирішення різноманітних педагогічних задач.

Специфіка педагогічних умінь полягає в тому, що вони завжди виражають професійно-етичну сторону. Педагогічні вміння функціонують на базі політичної і моральної вихованості вчителя, його світогляду і рис характеру, а тому вони проявляють ідейні, ділові і моральні якості його особистості.

На наш погляд, найбільш суттєвими для ефективного вирішення педагогічних задач є комунікативні вміння, які забезпечують емоційно-комфортну, психологічно-безпечну взаємодію вчителя з учнями у процесі спілкування.

Комунікативні вміння включають в себе такі складові:

1. володіння вербальними (інтонація, логічний наголос, ритм, гнучкість, тембр мови) і невербальними засобами (міміка, жести, напрям погляду, поворот голови, естетика пози, пластика тіла, рухи рук, постава, хода, вміння стояти і сидіти) педагогічного спілкування, здатність швидко знаходити ефективні форми відношень, потрібний тон спілкування з учнями, здатність швидко знаходити контакт,;

2. здатність переконувати, навіювати, надихати, приваблювати до себе, підтримувати діалог, презентувати себе, гарний смак і манери, такт;

3. здатність керувати педагогічним спілкуванням, вміння заволодіти увагою учнів, організувати первинний контакт, вносити до спілкування потрібні корективи, вміння організувати співробітництво;

4. вміння встановлювати психологічний контакт з учнями, здатність викликати їх симпатію, знімати зайву напругу і тривожність у конфліктних ситуаціях;

5. вміння завойовувати ініціативу у спілкуванні, створювати ефект емоційного захоплення, здатність вчителя захопити власним інтересом;

6. гуманізація стосунків з учнями у процесі спілкування, тобто здатність вчителя висловлювати свою симпатію, прихильність, повагу до учнів, морально стимулювати їх успіхи, співпереживати з ними радість.

Майстерність вчителя у вирішенні педагогічних задач передбачає і безумовне дотримання вимог педагогічної етики и культури взаємодії між вчителем и учнями. Вміння вчителя на високому рівні культури вирішувати педагогічні задачі дає змогу підвищувати рівень спілкування між вихователем и вихованцем, а також сприяти формуванню моральних якостей учнів.

За визначенням відомого російського педагога Н.Є.Щурковой, гострі, проблемні життєві ситуації називають педагогічними ситуаціями уроку і вирішувати їх потрібно з позиції людської культури. Ефективність розв'язання комунікативних задач залежить і від високого рівня комунікативної культури педагога, яку можна визначити як складову педагогічної культури. Зміст поняття "комунікативна культура" включає: розвинуту емпатійність, достатній рівень рефлексії; наявність особистісно-діалогічного стилю спілкування; вміння слухати і чути співрозмовників; індивідуальну привабливість вчителя, вміння переконувати і навіювати; здатність до взаєморозуміння та ефективної взаємодії.

Окремо слід відмітити педагогічний такт вчителя, який можна визначити як вміння вчителя дотримуватись почуття міри у спілкуванні, обирати правильний підхід до учнів і керувати своєю поведінкою згідно норм педагогічної етики.

На думку І.А.Зязюна, педагогічний такт це частина педагогічної майстерності, компонент духовної культури вчителя. Саме педагогічний такт, як зазначає вчений, впливає на формування індивідуального стилю взаємодії педагога з дітьми.

Комунікативна культура учителя неможлива без педагогічного артистизму, який потрібен педагогу для того, щоб посилити ефект педагогічного впливу на учнів в процесі вирішення комунікативних задач. Педагогічний артистизм надихає, естетизує взаємодію між вчителем та учнями.

Ми згодні з дослідником цієї проблеми Ф.С.Степуном, який пов'язує артистизм з творчістю і вважає, що розвиток артистичних умінь сприяє максимальному розкриттю творчого потенціалу вчителя і учнів. Артистизм знаходить свій прояв у високий комунікативної культурі вчителя, де індивідуальність особистості розкривається в її духовному прояві.

Артистичний вчитель, в процесі розв'язання комунікативних задач, може ефективно діяти і органічно існування в силу свого вміння самовиразитися, саморегулювати свій психічний стан, ставати та вирішувати надзадачі, конструювати педагогічне спілкування відповідно до ситуації.

Таким чином, комунікативна культура вчителя неможлива без оволодіння педагогом комунікативними вміннями, які в своїй сукупності складають техніку педагогічного спілкування – характеризують технологічну сторону комунікативної культури педагога.

Всі комунікативні вміння вчителя складаються з чотирьох груп:

1. Уміння швидко и правильно орієнтуватися в умовах педагогічної ситуації.
2. Уміння ефективно володіти своєю мовою та впливати на співрозмовника.
3. Уміння знаходити адекватні мовленнєві засоби: голос, інтонації, слова.
4. Уміння забезпечити зворотній зв'язок.

Важливим особистісним компонентом комунікативних умінь є мовний артистизм вчителя, який можна охарактеризувати як уміння творити в мові.

Мова вчителя, за визначенням К.С.Станіславського, має бути словесною дією, здійснювати інтелектуальний, емоційно-вольовий та моральний вплив на учнів, тому що несе у собі енергію почуттів і переживань вчителя.

Мовний артистизм складається з наступних компонентів:

1. Інтенсивність мови (темپ подачі інформації).
2. Експресивність мови (несподівані, стилістично незвичні, яскраві лексичні засоби, що привертають увагу і легко запам'ятовуються).
3. Виразність мови (відсутність словесних штампів, багатство інтонації, образність).
4. Асоціативність мови (викликає співчуття, роздуми).
5. Невербальна мова (поза, жести, міміка, погляд).
6. Енергетика мови (емоційне біополе).

На необхідність володіння кожним педагогом мистецтвом мови звертає увагу і відомий вчитель-новатор В.Ф.Шаталов. "І хай не подумають майбутні літератори, історики та суспільствознавці, що палкий призив навчатися майстерності мови має відношення лише тільки до них... В'яло, нежиттєздатно і художньо безпорадно прочитана вчителем умова задачі, будь то фізика, математика або хімія, породжує в учнів відповідну в'ялість мислення, дистрофію зацікавленості і незворотну апатію почуттів. Водночас з цим правильно поставлені смислові наголоси, уміло змонтовані абзаци і багатозначні паузи не залишать байдужими ні одного школяра – не п'ятикласника, не десятикласника" [6].

Щоб позитивно впливати на учнів, педагогу необхідна естетична привабливість голосу. Саме вона має особливий вплив на людей. Голос педагога може тривожити, заспокоювати, лікувати або раніти. Спокійний, впевнений, добре поставлений голос має позитивний енергетичний потенціал, який збуджує емоційну і розумову енергію людини.

Поль Вайнцвайг, доктор психології з Канади, відзначає, що голос хворої, озлобленої, агресивної людини, або тої, що знаходиться в стресовому стані втрачає свої цілющі якості і передає слухачу стресовий стан. Злі, недобрі слова зменшують позитивну енергію слухачів.

Мовна інтонація – головний засіб передачі емоційних станів учителя, нюансів його душевних переживань. В інтонації матеріалізується шляхетність, сила душі педагога або його безсилля, черствість. Основний вектор інтонації викладача, спрямованого на ефективно вирішення комунікативних задач, це – людяність, гуманізм, особистісна спрямованість мови, її індивідуальна неповторність.

Вчитель, який володіє комунікативними вміннями, здатний надавати своєму усному слову енергетичний заряд за допомогою доброзичливого, оптимістичного тону. Мовна енергія багато в чому визначає ефективність слова викладача та посилює його власну життєву енергію і енергію учнів, стимулює їх активну і продуктивну діяльність.

На наш погляд, істинний артистизм педагога – це не тільки здатність красиво, вражаюче, переконливо щось передавати, емоційно впливати на вихованця, але багатство і краса внутрішнього світу педагога, уміння творчески вирішувати педагогічні задачі, проектувати майбутнє.

У свій час А.С.Макаренко висловлював думку про те, що вчитель не може не бути артистом. Він писав: "Не може бути педагога, який не умів би грати. Не можна ж допустити, щоб наші нерви були педагогічним інструментом, не можна допустити, щоб ми виховували дітей за допомогою наших сердечних мук, мук нашої душі. Адже ми люди. І якщо у будь якій іншій спеціальності можна обійтись без душевних страждань, то потрібно і в нас це зробити іноді. Але учню потрібно продемонструвати муки душі, а для цього потрібно уміти грати. Але не

можна просто грати сценічно, зовні. Є якийсь приводний ремінь, який мусить з'єднати з цією грою вашу прекрасну особистість. Це не мертва гра, техніка, а справжнє відображення тих процесів, які є у вашій душі " [2].

Артистичний педагог приваблює до себе інших. Видатний театральний діяч, російський актор, режисер і педагог, засновник МХАТу К.С.Станіславський зазначав: "Чи знаєте ви таких акторів, яким варто лише з'явитися на сцені, і глядачі їх уже люблять? За що? За красу? Але часто її немає. За голос? І його не рідко бракує. За талант? Він не завжди заслуговує на захоплення. За що ж? За ту невловиму властивість, яку ми називаємо чарівністю. Це привабливість, яку не можна пояснити усієї істоти актора, у якого навіть недоліки перетворюються на чесноти, що копіюються його шанувальниками. Ця властивість називається "сценічною", а не життєвою чарівністю" [5].

Важливо, щоб педагогічна привабливість викликала позитивні естетичні почуття вихованців. Ми вважаємо, що сила привабливості вчителя полягає в тому ж, в чому й сила привабливості артиста, а саме – відсутність фальші, уміння індивідуалізувати свій образ, свою манеру поведінки, надати йому естетичної виразності. Педагогічна привабливість не можлива без духовних якостей вчителя, щирого інтересу до людини, інтелігентності і шляхетності.

Інший відомий режисер В.І.Немирович-Данченко постійно вживав слово "заразливість". На його думку, будь-який талант полягає у здатності заражати інших людей своїми переживаннями. Він підкреслював, що мистецтво актора складне до надзвичайності, і дані, за допомогою яких актор оволодіває глядачами, різноманітні: заразливість, особиста чарівність, правильність інтуїції, дикція, пластичність, краса жесту, здатність до характерності, праця, любов до справи, смак тощо.

Педагогічний артистизм являє собою духовні і фізичні якості особистості вчителя, які допомагають йому знайти контакт з учнями ефективно вирішувати складні педагогічні задачі. Артистичний вчитель – це самотній педагог зі своїм неповторним внутрішнім світом, який позитивно впливає на учнів, надихає їх своєю особистістю на творчу діяльність. Він стає чарівним в стані натхнення і притягує до себе інших.

Артистичний педагог повинен і зовні бути привабливим. Позитивно впливають на учнів приваблива зовнішність викладача, його одяг, вишукані манери, елегантність, виразність жестів і міміки, доброзичливий вираз обличчя, інтонації педагога. Ці фактори дуже важливі для продуктивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу. Метод педагогічного анкетування, проведений зі студентами, показав, що перевага віддається класичному діловому одягу викладачів, їм імпонує модний стиль одягу, акуратність, вишукані манери, гарна мова, поставлений голос з приємним тембром, володіння інтонаційними фарбами, енергійність, почуття гумору педагога.

Цікавою є думка А.С.Макаренка про те, що у колективі повинні бути красиві і молоді педагоги. В них він бачив якусь "містерію". Як стверджував педагог, вони самі по собі примушували вихованців мріяти, фантазувати. Якщо образ вчителя приємний, він сприймається учнями як "манок", в ньому є сила духовного впливу, вчителя хочеться слухати і слідувати за ним.

Таким чином, розумно використаний артистизм стає не просто прикрасою педагогічного спілкування, а його необхідною педагогічною умовою.

Одним із складових елементів комунікативних умінь є уміння педагога володіти своїм тілом, тобто за допомогою пластики, міміки, виразно-лаконічного жесту підсилювати вплив словесної дії, підносити процес педагогічної дії до рівня мистецтва. Такий вчитель вдало використовує тілесну експресію, кінетичні засоби для підкреслення важливості тих чи інших фрагментів уроку, що сприяє їх кращому запам'ятовуванню.

Природна, невимушена постава вчителя свідчить про його відкритість, спрямованість на контакт з учнями. Напруженість, статичність, як правило, вказують на відсутність зацікавленості педагога у взаємодії з учнями. В'яла постава, сутулість, виражають покірливість і поступливість, тому оптимальним робочим станом тіла вчителя має стати мускульна мобілізованість, тобто загальна зібраність, підтягнутість м'язів тіла. Мускульна мобілізованість допомагає вчителю зайняти позицію ведучого у спілкуванні з учнями та підсилює словесний вплив.

Наступним компонентом педагогічного артистизму є міміка – сукупність скоординованих рухів м'язів обличчя, загальний вираз обличчя, який віддзеркалює внутрішні психічні процеси, почуття, думки. Велика палітра мімічних рухів дає можливість педагогу виразити свої емоції, відношення до учнів. В.Н.Сорока-Росинський, що описує артистичного педагога, звертає увагу перш за все на його широкий діапазон емоційних реакцій: "Учитель добре посміхається", "На обличчі вчителя тривога", "Учитель трагічно промовляє", "У вчителя посмішка заспокоєння". З приводу мімічної виразності А.С.Макаренка писав: "Не може бути хорошим вихователем, який не володіє мімікою, який не може надати своєму обличчю необхідного виразу або приховати свій настрій" [2].

Не можна не відзначити той факт, що сам А.С.Макаренка володів яскравими акторськими вміннями. Сучасники Антона Семеновича відзначали його не аби які акторські здібності, підкреслюючи, зокрема вміння володіти голосом, жестами і мімікою, а також здібність управляти своїм станом.

Продуктивної комунікативної взаємодії між вчителем і учнями сприяють індивідуально-особистісні якості педагога. Найважливішими серед них є здатність до емпатії, толерантність і гнучкість, риси, які виявляються у сфері міжособистісних стосунків і мають суттєво значення для ефективного вирішення комунікативних задач.

В.О.Сухомлинський зазначав, що вчителю слід починати з елементарного, але водночас і з найскладнішого – з формування здатності відчувати душевний стан співрозмовника, вміти ставити себе на місце іншої людини в різних ситуаціях. Глухий до інших людей – глухий і до себе, йому недоступне головне у самовихованні – емоційна оцінка власних вчинків.

Загальне самопочуття вчителя й учнів обумовлене, перш за все, позитивною "Я-концепцією" педагога, яка включає високу самооцінку вчителя, впевненість в собі, здатність вирішувати різноманітні педагогічні та життєві проблеми, почуття корисності і потреби інших людям, емоційну стабільність, особистісну зрілість і відповідальність педагога.

К.Д.Ушинський стверджував, що виховна сила особистості вчителя впливає тільки із живого джерела людської особистості й це є істинне виховання. Учитель повинен не тільки надавати знання, але бути зразком високої культури, носієм загальнолюдських цінностей і національних культурних традицій.

Висновки... Учителю в реальних умовах педагогічного процесу потрібно швидко оцінювати педагогічну ситуацію, аналізувати її та обирати оптимальний варіант її вирішення, тому йому слід розвивати свої комунікативні уміння, що впливають на ефективність вирішення педагогічних задач, а саме: творче мислення, інтуїцію, готовність до імпровізації, педагогічний артистизм, який включає мистецтво спілкування та ін.

Майстерність вчителя у вирішенні комунікативних задач найбільш за все складається з таких педагогічних умінь як організація діалогічної взаємодії з учнями, використання психологічних закономірностей міжособистісної взаємодії для створення емоційно сприятливого клімату, з уміння керувати увагою учнів, викликати відповідну мотивацію та ін.

Виходячи з цих теоретичних положень, під загальнопедагогічними вміннями аналізувати педагогічні ситуації і вирішувати відповідні їм задачі ми розуміємо інтегративну підготовку педагога, що зумовлює успішність розв'язання широкого кола педагогічних задач у різноманітних ситуаціях. Педагогічні уміння виявляється в сукупності особистих умінь, кожне з яких стосується конкретного типу педагогічних задач.

Література

1. Булатова О.С. Педагогический артистизм / О.С. Булатова. – М.: Центр «Академия», 2001. – 204 с.
2. Макаренко А.С. / А.С.Макаренко. – М.: Академия педагогических наук, 1958. – 269 с.
3. Мільто Л.О. Педагогічний артистизм / Л.О.Мільто. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2007. – 30 с.
4. Мільто Л.О. Методика розв'язання педагогічних задач / Л.О.Мільто.– Харків: Ранок – НТ, 2004. – 152 с.
5. Станиславский К.С. Моя жизнь в искусстве / К.С.Станиславский //Собр.соч.: В 8т. – М.: Искусство, 1954. – 511 с.
6. Шаталов В.Ф.Точка опоры / В.Ф. Шаталов. – Минск :Университетское образование, 1990. – 224 с.
8. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология / Н.Е.Щуркова. – М.: Пед. общество России, 2005. – 256 с.

Анотація

В статті на підставі узагальнення наукової літератури та власних наукових досліджень розглянути педагогічні умови ефективного розв'язання комунікативних задач.

Аннотация

В статье на основе обобщения научной литературы и собственных научных исследований рассмотрены педагогические условия эффективного решения коммуникативных задач.

Summary

In the article on scientific literature and own investigations are deals the pedagogical condition of solving communicative tasks.

Подано до редакції 25.11.2009 р.